

Васильчук Ірина Петрівна
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів та бухгалтерського обліку,
Державний університет економіки і технологій*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-426-2-18>

НЕБАНКІВСЬКІ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ УСТАНОВИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Військова агресія росії проти України, яка розпочалася у лютому 2022 року, спричинила окупацію частини територій, масштабні руйнування інфраструктури, масову міграцію населення, порушення ланцюгів постачання та призвела до глибокої економічної і фінансової кризи [1]. Це негативно позначилося і на функціонуванні фінансового сектору. Для подолання наслідків війни та допомогти суб'єктам фінансового сектору виконувати свою роль, НБУ спільно з НКЦПФР, Мінфіном України та Фондом гарантування вкладів, у 2023 році розробили та затвердили оновлену Стратегію розвитку фінансового сектору України, головним пріоритетом якої визначено забезпечення стійкого та безперервного функціонування фінансової системи в будь-яких умовах, інтеграцію фінансового сектору України до європейського простору та набуття режиму внутрішнього ринку з ЄС у сфері фінансових послуг [1].

Досить важлива роль у досягненні цілей Стратегії відводиться і небанківським фінансово-кредитним установам (НБФКУ). Слід зазначити, що НБФКУ займають своє певне місце на ринку фінансових послуг, насамперед, забезпечуючи фінансову інклюзію, а їх діяльність має кілька важливих особливостей, які відрізняють їх від банків і впливають на їхню роль у фінансовій системі. До таких особливостей слід, насамперед, віднести:

1. *Спеціалізація на вузьких фінансових послугах.* НБФКУ надають спеціалізовані фінансові послуги, які не завжди доступні в

банках, що дозволяє їм краще відповідати на потреби певних клієнтських сегментів.

2. *Фінансова інклюзія та доступ до альтернативних джерел фінансування*, таких як кредити під заставу нерухомості, мікрокредити, лізинг тощо. Це полегшує фінансову інклюзію клієнтам, які не можуть отримати банківський кредит через жорсткіші вимоги банків або потребують специфічних продуктів.

3. *Мінімізація банківських ризиків*, оскільки НБФКУ працюють із іншими ризиками, ніж банки, а їхня діяльність допомагає зменшити навантаження на банківську систему та створити більш стійку фінансову екосистему.

4. *Гнучкість у регулюванні*, оскільки НБФКУ часто підпадають під менші регуляторні вимоги, ніж банки, такі як вимоги до капіталу або управління ризиками.

5. *Підтримка малого та середнього бізнесу (МСБ)*. НБФКУ, такі як мікрофінансові організації, факторингові або лізингові компанії, надають фінансові послуги МСБ, який може мати обмежений доступ до банківського фінансування.

6. *Управління ризиками*. Діяльність НБФКУ може бути пов'язана з вищими ризиками, особливо у сфері мікрофінансування або лізингу, порівняно з банками, що робить їх більш вразливими до коливань ринку або проблем із ліквідністю.

З огляду на роль НБФКУ, мету оновленої Стратегії та умови військового стану регулятори протягом 2021–2023 років затвердили низку законів і положень, які стосуються діяльності фінансових компаній, страховиків, ломбардів та кредитних спілок. Посилена увага в них приділяється забезпеченню якості корпоративного управління, комплайенсу, управління ризиками та підсилення вимог до забезпечення платоспроможності і належної ринкової поведінки по відношенню до споживачів фінансових послуг. Все це підсилило позиції НБФКУ, однак загальна негативна макроекономічна ситуація та триваюча війна негативно вплинули на тренди розвитку небанківських фінансових установ.

Проведене дослідження впливу війни на діяльність НБФКУ виявило, що як до війни (2019–2021), так і з початком війни (2022–01.06.2024) спостерігається загальний тренд до «стиснення» частки небанківського фінансового сектору як за кількістю установ, так і за обсягами активів (табл. 1).

Таблиця 1

**Аналіз кількості НБФКУ та обсягів їх активів
за 2019 – 1.06.2024 року**

		2019 рік	2020 рік	2021 рік	Темп росту, % 2021 до 2019, %	2022 рік	2023 рік	I півріччя 2024 року	Темп росту, % 2023 до 2021, %
Страховики	Активи, млн грн	64000	64903	64737	101,2	70298	74412	67581	114,9
	Кількість	233	210	155	66,5	128	101	90	65,2
Кредитні спілки	Активи, млн грн	3000	2317	2330	77,7	1449	1422	1387	61,0
	Кількість	337	322	278	82,5	162	133	120	47,8
Фінансові компанії	Активи, млн грн	162000	186572	216406	133,6	243997	250454	258917	115,7
	Кількість	986	960	922	93,5	760	559	548	60,6
Ломбарди	Активи, млн грн	4000	3854	4289	107,2	4101	3839	3856	89,5
	Кількість	324	302	261	80,6	183	146	116	55,9
Банки	Активи, млн грн	1493000	1822841	2053232	137,5	2351678	2944684	3125617	143,4
	Кількість	75	73	71	94,7	67	63	62	88,7
Активи НБФКУ, млн грн		233000	257646	287762	123,5	319845	330127	331741	114,7
Частка активів НБФКУ у активах банків, %		15,6	14,1	14,0	89,7	13,6	11,2	10,6	80,0

Джерело: складено автором за даними [2–3]

Можемо бачити, що стійко зменшується частка активів НБФКУ у порівнянні з обсягами активів банківських установ, тобто і надалі вітчизняний фінансовий сектор розвивається у бік банкоцентричної моделі фінансового ринку. Загальна частка НБФКУ в активах фінансового сектору зменшилася від початку року на 0.5% до 9.6% станом на 30 червня 2024 року [3].

Встановлено, що до початку 2022 року майже всі НБФКУ, окрім кредитних спілок, нарощували обсяги своїх активів. Однак тенденції трохи змінилися і від початку війни і до середини поточного року відбувалося зростання активів фінансових та страхових компаній на тлі зменшення їх кількості. Зазначимо, що таке зростання може бути пояснено як певною стабілізацією цього сегменту ринку, так і інфляційними процесами, оскільки протягом 2022–2023 років темпи інфляції були вищими за темпи росту активів.

Проведений аналіз в розрізі окремих операторів ринку за досліджуваний період встановив наступну картину. Так, з початком війни операції кредитних спілок та їх активи скоротилися майже вдвічі. Втім, вже у 2023 році спостерігалось повільне зростання обсягу активів кредитних спілок, хоча загальна кількість установ зменшилася. Збільшення активів відбулося в тих спілках, що залучали депозити, водночас у спілках, які оперували виключно пайовим капіталом, активи знову зменшилися. З початку 2024 року продовжувалося скорочення кількості кредитних спілок на ринку та відновилося зменшення обсягу їх активів. На кінець II кварталу загальний обсяг активів кредитних спілок становив лише 59% від рівня кінця 2021 року, а кількість установ скоротилася більше ніж вдвічі. Видача нових кредитів кредитними спілками також значно зменшилася [2–3]. Після шоку на початку війни страховики почали досить жваве відновлення, при чому якщо протягом 2022–2023 років було найбільше зростання у сегменті страхування життя, то вже протягом 2024 року збільшилися обсяги операцій ризикового страхування. Загалом, протягом всіх років дослідження страхові компанії частково залишали ринок, але ті, що залишалися, збільшували обсяги своїх активів і зароблених премій. Фінансові компанії від початку війни до кінця 2022 року відновлювали обсяги наданих послуг, хоча вони залишалися майже вдвічі нижчими за довоєнний рівень. Наприкінці 2022 року активізувався ринок фінансового лізингу. Упродовж 2023 року спостерігалось зростання обсягів фінансових послуг за всіма основними напрямками, за винятком факторингових операцій. Кредитування домогосподарств

відновлювалося повільно: за три квартали 2023 року обсяг нових кредитів був на 40% нижчим, ніж за аналогічний період 2021 року. На початку 2024 року фінансові компанії збільшили обсяги кредитування населення: у I кварталі вони зросли на 7,7%, а у II кварталі – на 5,3%. Однак ці показники залишаються нижчими за довоєнний рівень. Одночасно спостерігалось скорочення обсягів кредитування бізнесу: на 6,9% у I кварталі та на 2,2% у II кварталі. Важливо зазначити, що у II кварталі відбулося зростання факторингових операцій на 22,7%, причому більше половини обсягів становили класичний факторинг – фінансування дебіторської заборгованості [2–3].

Протягом 2022 року сектор ломбардів демонстрував стагнацію: обсяги активів та нових кредитів скоротилися, а капітал установ суттєво знизився. Загалом за 2022 рік обсяг кредитування ломбардами скоротився на 36%. Протягом 2023 року та на початку 2024 року діяльність ломбардів пожвавилася: спостерігалось зростання обсягів активів, нових кредитів і доходів від надання фінансових послуг, що привело до отримання прибутку в цьому сегменті [2–3].

Оцінка ефективності діяльності НБФКУ встановила, що протягом 2023 року та I півріччя 2024 року всі сектори надавачів фінансових послуг були прибутковими, хоча і з різним рівнем прибутковості та рентабельності. Можна вважати, що небанківський фінансовий сектор впорався з шоком війни і знайшов механізми нарощення операцій та забезпечення прибуткової діяльності. Цьому сприяло як збереження макроекономічної стабілізації і відновлення платоспроможного попиту домогосподарств, так і адекватна регуляторна політика з боку НБУ, зокрема прийняття низки необхідних законів та положень.

Література:

1. Стратегія розвитку фінансового сектору України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nova-strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-protistoyannya-viklikam-viyni-u-finansovomu-sektori-ta-pidtrimannya-vidnovlennya-ekonomiki-ukrayini>
2. Огляд небанківського фінансового сектору. Березень 2023. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Nonbanking_Sector_Review_2023-03.pdf?v=9
3. Огляд небанківського фінансового сектору. Вересень 2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-nebankivskogo-finansovogo-sektoru-veresen-2024-roku>